

Josef Tomeš, Česká strana státoprávně pokroková (1908- 1918) Disertační práce

Desetiletou existenci strany státoprávně pokrokové (1908- 1918) Tomešova disertace pojímá jako součást historického oblouku klenoucího se od pokrokového hnutí devadesátých let až ke vzniku samostatného československého státu - a v "odkazu" či v "druhém životě" ještě dále ke konci meziválečného Československa, k nacistické okupaci a jako tradice a historická paměť (Společnost Viktora Dyky) sahá vlastně až k dnešku. Tomuto pojetí odpovídá architektura disertace: kapitoly druhá, třetí, čtvrtá, pátá a šestá jsou věnovány jádru práce tj. deseti letům existence české strany státoprávně pokrokové; kapitola první je věnována vývoji "pokrokového hnutí", kapitola sedmá "druhému životu" pokrokářství v rámci národní demokracie.

Výstavba disertace vychází z toho, že česká státoprávně pokroková strana, jež se ustavila v roce 1908, navazovala na tradici kotvící v pokrokovém hnutí z počátku devadesátých let a místo, které zaujímal v českém politickém spektru před rokem 1914 představovalo vyústění vývoje, jež sahá svými kořeny až na přelom osmdesátých a devadesátých let 19. století. V pokrokářství devadesátých let autor hledá základ mnohých přístupů a postulátů, s nimiž se setkáváme u státoprávních pokrokářů let 1908- 1914. Tato část práce podává nejen pohled na cestu pokrokářství k zakládajícímu roku státoprávní demokracie r. 1908, ale v kompaktní formě i náhled na českou politickou scénu a přitom dochází k výkladu, který, podle mého soudu, přesvědčivě vykresluje ideově programový vývoj české politiky do roku 1914 (a částečně i pro období světové války). Týká se otázky historicko- státoprávního s přirozenoprávního chápání národního programu, kterou charakterizuje jako klíčovou k pochopení české politiky tohoto období a jako vlastní předmět práce. Autor přitom dochází k formulaci: "spor historicko- státoprávní a přirozenoprávní koncepce není v podmínkách situace českého národa v Rakousko- uherské monarchii klasifikovatelný jako pouhý protiklad tradicionalistického, na formálních "zvetšelych" privilegiích stojícího postoje- a stanoviska moderního a pokrokového pojetí principu národní svrchovanosti, "demokratické ideje národního sebeurčení". Jde tu o protiklad dvou základních přístupů k vymezení a řešení české otázky, obražejících rozdílné oceňování úlohy státu při vytváření moderního národního společenství." (s.32).

Akteři pokrokového hnutí se dostali do různých stran a směrů českého politického spektra. (Našli by se i omladináři, kteří skončili v komunistické straně). Většina z nich se ke své omladinářské minulosti hlásila někdy s hrdostí jindy s nostalgií- cesty pokrokářů z devadesátých let se rozběhly do nejrůznějších koutů českého politického života. To byl přirozený důsledek politické a ideové diferenciaci, který mě měl svou kolébku v devadesátých letech. Jako autentická dědička odkazu pokrokového hnutí devadesátých let se od svého vzniku v r. 1908 právem pokládala, jak Tomeš správně uvádí a zdůrazňuje, česká strana státoprávně pokroková. Ta požadovala obnovu samostatného českého státu a to na bázi českého historického státního práva (tedy v historických hranicích země koruny české); požadovala, zcela v "pokrokářské" tradici politické i sociální reformy, cestu k dosažení těchto cílů měla být radikální opozice a i samostatná česká zahraniční politika neodvislá od politiky monarchie.

V kapitole druhé nadepsané "Nástin profilu strany" autor se nejprve zabývá v podkapitolách "Program" a "Organizace, členská základna, prostředky působení" " programem, organizací, složení členské základny, tiskem české strany státoprávně pokrokové. Charakterizuje ji jako stranu, která sdružovala ve svých řadách nacionalisticky naladěné příslušníky střední vrstvy a inteligenci - státní a soukromé úředníky, učitele, lékaře,

právníky, podnikatele, řemeslníky. Tedy jakási exkluzivní středostavovská strana, ovšem bez specifických stavovských či dokonce třídních komponentů- strana která se principiálně považovala za stranu celonárodní. Autor správně ukazuje na rozdíl mezi "vysokou" politikou v pražském centru a "drobnou" prací regionální. Lze souhlasit s jeho závěrem, že straně chyběla organizační soudržnost a že její "programový fundamentalismus"(zejména pokud se týče chápání českého státního historického práva) vedly k překerní finanční situaci strany a že, jak doslovně se autor vyjadřuje, "V době rozvoje masového a zájmového stranictví nesla v tak v sobě mnohé relikty stranictví honoračního."

Zařazení zvláštní podkapitoly "Představitelé" odůvodňuje autor tím, že ve straně, která neměla aparát a pevnou organizaci, ve straně "straně nadšenců, bojujících pod praporem všenárodních ideálů" hrály velkou úlohu výrazné osobnosti,- v nemasové straně hrála individualita vedoucích osobností velkou roli. Je to pravda. Někdy i docela vzdělání lidé si pletli radikální pokrokaře, státoprávníky, státoprávní pokrokaře apod. a používali pro stranu v jejíž čele stál Antonín Hajn termín "Hajnovci- každý pak věděl o koho jde. Osoba Antonína Hajna je pak jakoby ztělesněná historie "pokrokářství" od devadesátých let 19 století až do třicátých let století dvacátého.. Vložení cca šestistránkového životopisu A. Hajna je tedy oprávněné. (K životopisu bych měl jen jednu připomínku- na str. 64 autor zmiňuje i Hajnova mladšího bratra Aloise s charakteristikou, že se také zapsal do historie jako významný aktér pokrokového hnutí devadesátých let. Soudím, že pokud se už autor rozhodne, že zmíní v životopisu Antonína. Hajna jeho bratra Aloise, pak nelze neuvést, že politický a ideový osud obou bratrů představuje modelový případ různého, přímo protikladného celoživotního vyústění pokrokářství. Neříkám, že Alois Hajn ve stručném životopisu Antonína Hajna být musí- když však uveden je tak by o dramaticky rozdílném ideovém a politickém celoživotním rozchodu obou bratrů(který vydržel celý život) se nemělo pomlčet.)

Autor představuje v obsažných životopisných skicách další výrazné osobnosti: Karel Stanislav Sokol, Antonín Kalina. Viktor Dyk, Lev Borský. Co osoba, to výrazná individualita. A dále se stručnými charakteristikami uvádí další postavy: Karla Baxu, Antonína Hubku, Václava Prunara, Ladislava Macháče, V. Josefa Škaby, Václava Špirhanzla, a další autory překladatele, činitele samosprávy národních obranných organizací, novináře a další činnorodé a nadané osobnosti. Naprosto oprávněně tuto část své práce autor končí hodnotícím shrnutím: "Státoprávní pokrokaři měli mezi svými reprezentanty četné mimořádné osobnosti celonárodního významu i mladé lidi čekající na svou historickou roli v brzké budoucnosti. Navzájem tvořili osobitě společenství, jež v přelomovém dějinném čase spojovala programová vize české samostatnosti, politický idealismus i osobní obětavost pro stranu, nemající placeného aparátu, ani odborových či družstevních organizací a neslibující sinekury."

Název kapitoly třetí "O samostatnou zahraniční politiku" naznačuje, že v této kapitole, ale i v kapitole čtvrté "Na vnitropolitické scéně" a kapitole páté "V předvečer světové války" bude stát v popředí zvláštní, na české politické scéně výjimečná aktivita státoprávní demokracie v oblasti zahraničně politické. Recenzent se přiznává, že sledovat argumentaci zejména v textech Lva Borského, ale i text "Manifestu k Evropě" je pro něj docela zvláštní zážitek, jako by to byl přesný opak s argumentace s kterou jsem se setkával při přípravě biografie B. Šmerala a studiu programových dokumentů sociální demokracie. Poměr k Rakousku, historické nebo přirozené právo, postavení "malého národa" v Evropě, názor na postavení českého národa po zničení Rakouska, poměr ozbrojení českého národa, poměr k balkánským válkám, atd. atd. Jakoby státoprávní pokrokaři a sociální demokraté žili na jiné planetě. Ostatně Tomeš dichotomií státoprávně radikálního a sociálně demokratického stanovisko vymezuje a vidí v něm rozdíl v přístupu k eventualitě válečného konfliktu.

Autor vyslovuje tezi, že strana státoprávně pokroková svým nacionálním radikalismem kotvícím v ideovém dědictví pokrokového hnutí z počátku devadesátých let, požadavkem vytvoření (nebo spíše historické obnovy) samostatného českého státu na základě českého historického práva (tedy v historických hranicích zemí koruny české) reflektovala více než "velké" politické strany (ale také než "malí" realisté) příchod katastrofy světové války a v ní viděli také šanci pro vytvoření samostatného českého státu. Se svým idealismem a doktrinářstvím, s ideou, že by v roli "všenárodní" strany mohli vystřídat mladočechy (tak jak ti na počátku devadesátých let vystřídali staročechy) v době "stavovské horečky". V době kdy česká společnost byla sociálně diferenciovaná nemohli uspět. "všenárodní" tj. sociálně či nebo stavovovsky nediferenciovaný program.

Činnosti státoprávních pokrokářů za světové války je věnována kapitola šestá "Za války a v odboji." Nepočtená strana byla nadprůměrně zastoupena v odboji domácím i zahraničním. Vývoj jako by jí dával za pravdu a do České státoprávní demokracie v únoru 1918 vtáhla, (řečeno slovy brněnského Adolfa Stránského na onom slučovacím sjezdu), s vítězně rozvinutými prapory. V kapitole sedmé "Druhý život strany" autor se zabývá rolí státoprávních pokrokářů v národní demokracii. Za hlavního nositele "idealistického, mravně fundovaného nacionalismu" představuje mimořádnou osobnost Viktora Dyka.

Posuzovaná práce se opírá o bohatou základnu pramenů a literatury, příběh se harmonicky střídá s hodnocením, autor nehledě na zaujetí pro předmět svého výzkumu i výkladu si uchovává odstup, píše pěknou češtinou. Posuzovaná práce naprosto splňuje požadavky kladené na disertační práci

Docent PhDr Jan Galandauer DrSc